Mirjam Mencej, Coprnice so me nosile – Raziskava vaškega čarovništva v vzhodni Sloveniji na prelomu tisočletja, Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 2006.

Књига *Coprnice so me nosile – Raziskava vaškega čarovništva v vzhodni Sloveniji na prelomu tisočletja* (Вештице су ме водиле <завеле> – истраживање сеоског вештичарења у источној Словенији на прелазу миленијума), ауторке др Мирјам Менцеј, настала је као резултат теренског истраживања које је спроведено у источној Словенији, у региону који се простире уз хрватску границу, током 2000/01. године.

Иначе, др Мирјам Менцеј је пре две године гостовала на Одељењу за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду, тако да су студенти и остали заинтересовани били у прилици да од ауторке чују детаље везане за њено истраживање, и део дескриптивног материјала који чини саставни део ове књиге.

Књига се – поред увода у којем се разматра порекло вештичарења, иницијални социјални аспекти као и етнолошка истраживања модерног европског сеоског вештичарења – састоји из поглавља која разматрају истраживање сеоског вештичарења у руралној области источне Словеније, затим, социјалне аспекте вештичарења, његове натприродне аспекте, традиције о вештицама које нису интегрални део система веровања, значај рода – улогу жена и мушкараца у контексту вештичарења, веровања у натприродне моћи свештеника и, наравно – завршних разматрања.

На основу етнографског материјала, Мирјам Менцеј издваја два слоја вештичарења – друштвено и натприродно и три типа вештица – комшијску, сеоску и ноћну (у извесном смислу Менцеј помиње и "контравештицу" – врачару, као четврту категорију вештица).

Када говори о "вештицама из комшилука", Менцеј сматра да се на овом нивоу испољавају социјалне тензије унутар заједнице и то, нарочито, међу комшијама. У таквим случајевима се, пре свега, мисли на оптужбе које се тичу интерперсоналних односа заснованих на веровању да је евентуално почињена штета настала као последица нечије зависти, љубоморе или злобе. Типичан пример особе која бива оптужена за вештичарење у овом случају је завидна комшиница, која желећи да науди имовини особе која је предмет зависти, покушава да произведе жељени ефекат подметањем или закопавањем различитих предмета (најчешће јаја и костију) на специфичним местима.

Активности путем којих се, како се верује, може нанети штета су често и "зле речи" (зли говор), "зао поглед" (зле очи) и, ређе, "зао дар" или "зао додир", а најчешће жртве оваквих дела су деца или домаће животиње.

Међу најчешће приче о комшијским вештицама спадају и наративи о њиховим способностима да поприме облик животиње (најчешће велике жабе) и тако краду млеко, завађају супружнике, итд. Највећим делом, оптужбе у вези са овом врстом вештица и њиховим активностима тичу се економске штете или личне несреће.

У оваквим случајевима развијени су и системи одбране или заштите од нежељених дејстава вештице, али и поступци санирања евентуалних последица. Врачаре и видовњаци се посећују у тежим случајевима, који се, углавном, не приписују дејству вештица из комшилука.

У другу категорију – сеоских вештица, Менцеј сврстава жене које су ову репутацију стекле у читавој заједници. У испитиваном подручју често се дешавало да у једном селу постоје две до три такве особе. Оне се, углавном, помињу у контексту крађе млека помоћу различитих техника. Наиме, сеоска вештица је често особа која има неуобичајено велике количине добара као што су, на пример, млеко и путер. За разлику од вештице из комшилука, она не узима ова добра, из зависти, од својих суседа или конкретних појединаца, већ преузима по мало од свакога из села, тако да она остварује вишак док други остају са мањом количином добара од очекиване, што ауторка повезује и тумачи концептом "ограничених добара" унутар заједнице.

Специфичне моћи и манифестације које се везују за ову врсту вештица су изазивање лоших временских услова, затим чињеница да се стока "укочи" пред њима и да је само оне могу ослободити таквог стања, а понекад им се приписује и појављивање у облику светлости.

Разлика између комшијске и сеоске вештице није увек јасно одређена, тако да ауторка сматра да је понекад боље говорити о различитим степенима репутације – која постепено расте од конфликата који постоје између суседских фамилија или две индивидуе, до ширег круга оптужби које се тичу целе заједнице. Оваква градација је и квалитативна – у смислу да пораст нивоа прате и представе о готово демонском бићу којем се приписују натприродне моћи.

Критеријуми по којима поједине особе могу стећи репутацију сеоске вештице су различити и могу се, на пример, тицати наследног фактора. Довољно је да је неко од предака сеоске вештице поседовао књигу црне магије или да је пратила репутација вештице, да се створи консензус у мишљењу да ће се у тој фамилији појавити насленици заната.

Сеоским вештицама могу се сматрати и жене које знају да лече и справљају лекове и мелеме на основу познавања биља. На овај начин се открива амбивалентан став према особама које поседују "знање". Овакве особе се не повезују са осећањима злобе и тензијама у заједници, те им се чињење злих дела не приписује нужно.

Често се статус сеоске вештице приписује особи која својим изгледом и понашањем одговара стереотипним представама о вештицама.

Статус сеоске вештице може се накнадно доделити и особама које су умрле "тешком" смрћу.

За разлику од претходне две категорије, трећи тип вештице – ноћна вештица, тиче се тензија које постоје према свету "натприродног".

У овом случају говори се о сусретима који се одигравају најчешће ноћу и најчешће на "граничним" местима (на ивици сеоског атара или ван њега, у шуми, поред воде, итд.). Ради се, дакле, о сусрету са различитим манифестацијама привиђења за које ауторка тврди да се у испитиваном подручју интерпретирају као сусрети са вештицама. Овакве приче (веома раширене, али другачије тумачене, и у нашој народној традицији), углавном, говоре о ситуацијама у којима су ноћни путници губили оријентацију, лутали беспућима, вртели се у круг, били "вођени" по опасним местима – да би са свитањем долазили свести на најнеобичнијим местима и у непријатним ситуацијама.

Честу манифестацију ноћне вештице, по ауторки, представљају и сусрети са необичним светлима различитих интензитета и боја, која такође могу завести на погрешан пут. Како ауторка наводи, испитаници често повезују и приказе женског пола које перу ноћу веш на сеоском бунару или на неком извору (код нас најчешће препознате као виле) са ноћним вештицама.

О оваквим појавама се говори, најчешће, у апстрактним формама – на пример, у множини – "вештице", а ретко кад се повезују за конкретну особу из села.

Ове вештице имају типичне карактеристике демонских бића.

Наводећи да се у другим деловима Словеније, као и у другим словенским и западноевропским традицијама овакве појаве везују, у различитим формама – за душе покојника, ауторка констатује да су таква веровања највероватније интегрисана у предоминантно веровање у појаву вештица.

Имајући у виду чињеницу да се као актери оваквих сусрета у већем броју јављају мушкарци, ауторка као једну од функција веровања у ноћне вештице види у потреби мушкараца да оправдају своја ноћна одсуства (пијанство, интимне афере, итд.) и на тај начин спрече евентуалне брачне конфликте.

Битну функцију ових веровања ауторка препознаје и у њиховој улози у концептуализацији времена и простора – у демаркацији између сигурног и несигурног (опасног, страног).

Након кратког представљања основних закључака које је ауторка изнела, потребно је поменути још да књига *Coprnice so me nosile..* доноси богат етнографски материјал који је ауторка, добрим делом, пренела у

форми интервјуа са својим испитаницима, да су у циљу компарације представљена слична веровања на која се може наићи у различитим традицијама, ставови које је ауторка изнела на основу спроведене анализе су отворени за дискусију а литература коју је Менцеј користила је веома богата, и садржи радове аутора који су радили на материјалу добијеном у културама са којима ауторка пореди веровања која је прикупила сопственим истраживањем.

Ипак, потребно је на крају напоменути да, иако користи поједине изворе и литературу из Србије, стиче се утисак да би од значаја за ово дело било да је ауторка користила савременије истраживаче феномена из народне религије Срба, нарочито оне ауторе (Бандић, Ковачевић, Антонијевић, Радуловић, Синани) који су се већ бавили сличним појавама у нашем народу.

Данијел Синани